

ЯК ВИВЧАТИ СВОЮ ІСТОРІЮ

Свого часу Володимир Винниченко кинув крилату фразу: мовляв, українську історію не можна читати без брому. Цю фразу в нас люблять повторювати, натякаючи: мовляв, бачите, яка складна, трагічна наша історія. На перший погляд, ніби й так. Але давайте задумаємось, а хіба мало трагічних, драматичних моментів було в історії інших, зокрема європейських народів? Хіба не драматичною була Реконкіста в Іспанії, Столітня війна у Франції, релігійні війни в країнах Європи, завоювання Балкан турками... Цей список можна продовжувати.

Очевидно, справа не тільки і не стільки в реальній історії, подіях, що відбулися, а в їхньому прочитанні. У написаній історії так чи інакше відображена свідомість народу, його ментальність, зрештою, поширені серед нього стереотипи й міфи. Але писана історія, в певному сенсі, це — «вчителька життя». Вивчення її формує світогляд людини, націлює на певний тип поведінки. Культура, за великим рахунком, передається людям не біологічно, а історично, і саме вона націлює спільноту, в ім'я чого жити і як жити. У залежності від того, як трактуємо минуле, так ми сприймаємо сучасне і намагаємось моделювати своє майбутнє. Уявімо на хвильку, що було б, коли б наш відомий історик Михайло Грушевський, голова Центральної Ради й перший президент УНР, належав не до «народницької», а до «державницької» школи в історіографії. Або ще один лідер УНР В. Винниченко виховувався б не на історич-

них працях українських «народників», а на іншій «державницькій» лектурі. Можливо, тоді б ці діячі, від позиції яких залежало не так уже й мало, звернули увагу в своїй діяльності на зміцнення молодого держави, а не на оманливі «соціалістичні» й «демократичні» ідеали. Як зробили в той час поляки. Тут варто згадати, що «батько» другої Речі Посполитої Юзеф Пілсудський належав до соціалістів. Але коли постало питання про відновлення Польської держави, він зайняв тверді державницькі позиції. І далеко не останню роль у цьому відіграло те, що поляків протягом тривалого часу їхньої бездержавності переважно виховували історики й літератори, для яких ідеалом був не «народ», а своя держава.

Тракування історії залежало й залежить від запитів суспільства. Оскільки запити змінюються, то звідси йде постійне «переписування» історії, її «пристосування» до сучасної ситуації. Це чудово розуміло керівництво колишнього СРСР. Розуміють це і в країнах-лідерах сучасного світу — Європейському Союзі, США, зрештою, в сусідній з нами Росії, де чимало уваги приділяють написанню «своєї», адекватної часу й потрібної їм історії. Як це робиться — інша тема розмови.

На жаль, якщо брати виклад української історії на широкому, популярному рівні, то вона нас радше дезорієнтує, а то й прищеплює комплекси меншовартості. До того ж довгий час «нашу» історію писали не ми, а писали за нас, передусім росіяни. Вони цілком свідомо акцентували увагу на моментах, які вигідні їм. І піддавали замовчуванню те, що вважали незручним для себе. Наша популярна історія й надалі залишається, за великим рахунком, частиною історії Росії. Здебільшого цей російський дискурс навіть не усвідомлюється, а подається як щось цілком природне. Звідси готовність в Україні споруджувати пам'ятники екатерінам другим, жуковим та іншим персонажам російської історії, які мали б нами оцінюватися швидше негативно, ніж позитивно. Або випинання в нинішньому медіа-проекті «Великі Українці» діячів російської історії й культури.

У цьому контексті показово, що нікому в голову не приходить представити великими українцями Гуго Коллонтая, Тадеуша Костюшка, Юліуша Словацького чи Казимира Пуласького. Але ж усі ці діячі так чи інакше були пов'язані з Україною. Г. Коллонтай народився на території сучасної України. Він відомий не лише як філософ-просвітитель, як один із батьків польської конституції «третього травня», але і як засновник Кременецького ліцею — своєрідного предтечі Київського університету. Щодо Ю. Словацького, то він теж походив з України і українська проблематика займала помітне (якщо не домінуюче) місце в його творах. Т. Костюшка, героя двох континентів, певно, не треба представляти. Але ж мало хто знає, що його рід і він сам походив з української етнічної території і що освіту він здобував у волинському містечку Любешові. Про К. Пуласького навіть наші професійні історики, що вивчають та викладають історію України, не дуже-то знають. Хоча той вважається національним героєм США, борцем за незалежність цієї держави. Був соратником Д. Вашингтона. І його іменують «батьком американської кавалерії». Але ж К. Пуласький — барський конфедерат. А для нас Барська конфедерація — це щось дуже і дуже погане. Бо ж була спрямована проти російського самодержавства. А ось О. В. Суворов — душитель визвольних рухів як у Росії, так і в Європі — персонаж позитивний.

Іноді цей російський дискурс виявляється просто в шокуюче потворних формах. Наприклад, в Одесі ставлять пам'ятник Катерині II, а головному редактору газети «День» Л. Івшиній відмовляють у праві виступати в українському національному університеті, бо вона дозволила сказати, що Росія «большая», але не велика. Коментарі, як кажуть, зайві.

Загалом, наше популярне історіописання не можна читати без брому. І тут варто погодитися із В. Винниченком.

По-перше, наша історія подана здебільшого як історія поразок. Тут відразу закрадається питання: а кому вигідне таке

«Хто це їй сказав?»

бачення? Нас, повчають підручники, різного роду науково-популярна література, постійно завойовували, гнобили — татари, литовці, угорці, поляки, зрештою, росіяни (правда, про останніх говориться дуже-дуже коректно). Ми героїчно програвали битви: Батий завоював Київ, Хмельницький зазнав поразки під Берестечком (цю поразку ми бучно святкуємо щороку), згадуємо й плачемо над зруйнованим Батурином... І так далі, і тому подібне... Звісно, про ці речі треба пам'ятати, але чи треба так уперто випинати їх...

Насправді ж, українські землі не були завойовані монголотатарами. Тут і далі правили князі з династії Рюриковичів, які хоча й вважалися васалами Золотої Орди, але були достатньо самостійними. Особливо це стосувалося правителів Волині й Галичини. Більше того, давньоруські князі разом з ординськими ханами ходили воювати в Литву, Польщу, Угорщину. Так було. І не треба ці речі замовчувати. Інша справа — як оцінювати їх.

Коли дивитися об'єктивно й ураховувати історичні реалії, то українські землі не завойовували литовці й поляки. Ввійшли ці землі до складу Великого князівства Литовського й Польщі переважно шляхом династичних шлюбів та певних політичних домовленостей. Звісно, не все тут було просто й однозначно. Але, коли ми звернемось до автентичних пам'яток пізнього Середньовіччя, наприклад, до поеми «Дніпрові камени», то бачимо, що жителі тогочасної Русі-України не вважали себе окупованими поляками чи литовцями. Вони дотримувалися думки, що Русь-Україна як окреме етнічно-політичне утворення зберігається і навіть має своїх правителів, котрі належать до давньоруської династії Рюриковичів.

Так само й Росія, за великим рахунком, не завоювала Україну, а інкорпоровала її територію в результаті військово-політичних домовленостей. Власне, в такому сенсі й сприймала «приєднання» України до Росії козацька верхівка. Тут варто звернутися хоча б до поеми С. Дідовича «Розмова Великоросії з Малоросією».

Ми чомусь «забуваємо» чи принаймні не звертаємо уваги на перемоги, які здобували українці. Знаємо про Берестечко і «забуваємо» про Хотин, знаємо про Батурин і Полтаву, а «забуваємо» про Конотоп і про те, що український щит був прибитий не тільки на воротах Царєграду, але і Конашевичем-Сагайдачним на воротах Москви. Про блискучу перемогу українського князя Костянтина Івановича Острозького під Оршею, де він розгромив 80-тисячне московське військо і врятував Велике князівство Литовське від московської експансії, більшість українців навіть не чула. Так само не чула про розгром цим князем 20-тисячної татарської орди під Вишівцем. На наших купюрах красуються Б. Хмельницький та І. Мазепа, які — що там гріха таїти — відомі не стільки своїми перемогами, як поразками. А дійсно блискучі полководці й політики, той самий Костянтин Іванович Острозький чи Петро Конашевич-Сагайдачний, десь на задньому плані.

По-друге, наше популярне історіописання залишається переважно «народницьким». Ми акцентуємо увагу на козацтві, часто його непомірно ідеалізуємо. І в той же час поза нашою увагою залишаються діяння українських аристократичних родів Острозьких, Вишневецьких, Сангушків, Четвертинських, Чорторійських, Велигорських, Радзівілів, Потоцьких, Заславських та інших. Роботи Н. Яковенко чи Л. Войтовича, що з'явилися останнім часом і присвячені цим питанням, — це лише перші ластівочки на історичному небосхилі. Українських аристократів здебільшого в наших підручниках історії трактують як «ворогів», «зрадників». Тому ми їх безболісно віддаємо нашим сусідам — полякам, литовцям і білорусам.

Звісно, місце українських аристократичних родів у нашій історії не було однозначним. Але чи однозначною була діяльність гетьманів і козацьких ватажків?

«Народництво» вже не раз створювало для нас проблеми і, певно, створюватиме далі. Уже говорилося, що коли українці в 1917—1918 роках отримали шанс створити свою державу,

на її чолі опинилися діячі, котрі керувалися саме народницькими стереотипами. Вони почали реалізовувати демагогічні соціалістичні гасла, поділили українську націю на «народ» і «панів», відмовилися від допомоги останніх. Це стало далеко не останньою причиною краху молодого Української держави.

По-третє, наше популярне історіописання не зорієнтоване на показ здобутків українців. Ми часто відкидаємо речі елітарні, якими гордяться повноцінні нації. Наприклад, чи багато знаємо про Острозьку Біблію? Переважно, коли про неї в нас заходить мова, то акцентується той момент, що надрукував її росіянин Іван Федоров, який, до речі, власноручно писав і називав себе Федоровичем. Знову (і вкотре) дає про себе знати російський дискурс. Водночас забувається, що це перше (!) в Європі видання корпусу біблійних текстів, укладене на основі різних джерел (грецьких, слов'янських, латинських, можливо, єврейських). А чи багато знаємо про Острозьку, Замойську чи Киселинську академії — перші вищі школи на українській землі? Характерний приклад. Зарубіжні історики (польські, литовські, білоруські) як доконаний факт називають Острозьку академію першим вищим навчальним закладом Східної Європи, і тільки в Україні з незрозумілою впертістю називають її колегіумом, дехто школою, дехто гуртком, а дехто взагалі ставить під сумнів її існування, і це при тому, що батько української історії М. Грушевський називав Острозьку академію першим огнищем нової високої освіти і нового просвітництва, яка, як факел, освітила всю Східну Європу.

А що знаємо ми про Василя-Костянтина Острозького, який півстоліття був фактичним володарем України, адже 15 грудня 1559 року був призначений на найвищу посаду в Руській Литві — воєводи Київського. Двічі В. К. Острозького висували як претендента на польський престол (1573 року після смерті Зигмунта Августа та 1586 року після смерті Стефана Баторія), а не обрали тому, що був русин і православний. Ренесанс Києва, православної церкви, вищої освіти, зрештою,

ренесанс усієї української нації пов'язаний з цим несправедливо забутим нашими істориками ім'ям.

Чи знаємо, наприклад, про Андрія Вишоватого, твори якого читали й використовували Джон Локк та Ісаак Ньютон? Чи знаємо ми всіх відомих діячів російської, польської, інших культур, які за походженням були українцями? Зрештою, чи відаємо, що етнічні українці ставали лауреатами Нобелівської премії?

По-четверте, не без впливу російської історіографії та загалом російської культури у нашому популярному історіописанні залишається чимало антизахідних моментів. Західні впливи (католицькі, польські) трактуються як «ворожі українському народові». Таким же трактується уніатство. При цьому чомусь забувається, що саме в «уніатських областях» маємо найвищий рівень української національної свідомості.

Хотілось би відзначити ще один момент. Надзвичайно важливим чинником історичної свідомості абсолютної більшості українців залишається міф про «Велику Вітчизняну». У наших підручниках і далі продовжує фігурувати цей сталінський термін на противагу поняттю Друга світова війна. Замість того, щоб осмислювати реальне місце України й українців у Другій світовій, ми продовжуємо продукувати сталінсько-радянські міфи. Звідси таке фанатично-абсурдне небажання визнавати ветеранів УПА, комічні й водночас трагічні конфлікти на цьому ґрунті.

Загалом, після прочитання «загальноприйнятої» української історії отримуємо невтішну картину. Виявляється, українці якісь слабосилі, їх легко завойовували «іноземні загарбники». Вони — сіра маса, позбавлена своєї еліти. Також українці не здатні творити воістину великі речі, які б цінувалися на світовому рівні. А ще — не здатні творити власні державні структури. Тому їм краще перебувати під владою якогось «великого брата». Найкраще — російського.

Чи хочеться після прочитання такої історії бути українцем? Гадаємо, відповідь очевидна. Тому, певно, варто подумати над тим, щоб відтворити свою, дійсно українську концепцію історії України, адекватну сучасним умовам і потребам. Ми не закликаємо повторювати в творенні історичної науки сталінські методи, ми закликаємо творити підручники істинно української історії з її блискучими військовими та інтелектуальними перемогами.

Ігор ПАСІЧНИК, професор, ректор Національного університету «Острозька академія»; Петро КРАЛЮК, професор, проректор Національного університету «Острозька академія»

8 грудня 2007 р.

Фото Максима ЛЕВІНА, Боярка

ПРО ПРАВО НА ІСТОРІЮ

Звинування в бажанні переписати історію лунають на адресу багатьох українських істориків і політиків не лише від прокомуністично й проросійськи налаштованих громадян України, а й із Росії. Навіть президент цієї країни визнав за можливе звинуватити українців у бажанні переписати історію, заздалегідь постулювавши, що подібне переписування є справою, не гідною порядних людей. А звідки, власне, така впевненість у неприпустимості переписування історії?

Історія як наука вивчає минуле — події, факти, процеси, явища. І хочуть історики чи ні, але вони дають оцінку подіям уже самим вибором лексики й найменуванням історичних подій. Назви на кшталт «переворот» чи «революція»,